

РОЗДІЛ 1.

ДОНБАС ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВОЇ БАЗИ

Інформаційна війна Російської Федерації проти України перетворилася у повномасштабну пропагандистську кампанію і стала особливо руйнівною формою невійськової агресії. Фейкові новини, відверта брехня, різного роду маніпуляції, перекручення фактів, що поширювалися для виправдання агресії, пропаганда нетерпимості та насильства були явищами такого самого діапазону, які підривали принципи свободи. Найбільш вразливими до зовнішніх інформаційних впливів Російської Федерації виявилися південно-східні регіони на протигагу населенню західних і центральних регіонів, які внаслідок своїх ціннісних орієнтацій не сприймали інформаційні навіювання або ставилися до них скептично [1]. Саме тому завдання зміцнення ролі інформації у підтриманні миру та безпеки є важливим як ніколи [2].

Упродовж років незалежності України у сфері національної інформаційної безпеки було ухвалено низку документів, які регламентували внутрішню політику держави у сфері інформації, зокрема Закон України «Про інформацію» (став першим базовим нормативним законом у цій галузі); Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу в Україні)» (1992), Закон України «Про авторське право і суміжні права» (1993), Закон України «Про рекламу» (1996) та ін. Також Конституцією України (ст. 34) гарантувалося кожному право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації. Прийнято й низку документів, які визначали принципи інформаційного обміну України в рамках СНД, серед них угоди «Про співробітництво в галузі інформації», «Про обмін правовою інформацією», «Про міждержавний обмін економічною інформацією», «Про міждержавний обмін науково-технічною інформацією» та ін. Переважна більшість із зазначених документів мала декларативний характер, й, практично, не торкалася сфери інформаційної безпеки, а також містила різний зміст ключових термінів, таких як «інформаційна безпека», «Інформаційна політика» та інші.

Однак у прийнятій уже у січні 1997 р. «Концепції (основах державної політики) національної безпеки України» визначалися можливі загрози в інформаційній сфері і наголошувалося на необхідності вдосконалення законодавчого регулювання інформаційної безпеки держави з метою запобігання та мінімізації несанкціонованого втручання в український інформаційний простір [3]. Парадигма «безпека є захистом від загроз» набула нормативно-правового закріплення.

Частково змінив ситуацію у законодавчо-правовій базі з інформаційної безпеки Указ Президента України № 663/97 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року «Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин», який передбачав підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України у двомісячний термін проекти законів «Про інформаційну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування», «Про міжнародний інформаційний обмін», «Про супутникове та кабельне телебачення», «Про єдиний реєстр фізичних осіб» [4].

Двічі упродовж першого десятиліття незалежності інформаційна політика була предметом обговорення на парламентських слуханнях «Інформаційна політика України: стан і перспективи» (травень, 1999) та «Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України» (січень, 2001), де наголошувалося на негативних тенденціях в інформаційній сфері України, а також констатувалося, що «...негативні тенденції в інформаційній сфері України не лише не подолані, а й набули загрозливого характеру для майбутнього країни». Однак на ці застереження на рівні держави не звертали уваги.

Черговим кроком у розробленні законодавства з інформаційної політики можна вважати два законопроекти, запропоновані народними депутатами України. У 1998 р. В. Шевченко підготував законопроект «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» [5]. Інший досить схожий проект був підготовлений І. Чижом [6]. У обох документах простежувалася тенденція фокусувати увагу на гуманітарній складовій. Водночас характерними були значні суперечності. Зокрема, законопроект І. Чижа до «об'єктів інформаційної безпеки» відносив «світогляд людини, її

життєві цінності та ідеали», «культурні та естетичні позиції», «систему вироблення, прийняття і впровадження політичних рішень» і т. ін. Жоден з проектів затверджений не був.

Таким чином, в останнє десятиліття ХХ ст. у законодавчій базі України робилися спроби створити законодавчо-правому основу інформаційної безпеки. Щоправда, переважна більшість як прийнятих законодавчих актів, так і законопроектів мали фрагментарний, декларативний характер, не чітким був і категоріальний апарат, який викликав багато суперечностей.

З 2000-х років термінологічна база законодавчо-правового забезпечення отримала нові категорії, насамперед, «інформаційний суверенітет». До розробки законопроектів «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» долучився Кабінет Міністрів України у 2001 р.

Указом Президента України № 1193/2001 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» передбачалося подати пропозиції стосовно створення системи стандартів щодо захисту інформації про озброєння, військову техніку і військово-промислові об'єкти та організаційно-методичне забезпечення системи захисту інформації у сферах взаємодії управлінь озброєння Міністерства оборони України з оборонно-промисловим комплексом; визначити механізм реалізації повноважень Генерального штабу Збройних сил України щодо участі в організації і контролі за інформаційним простором держави та його здійснення в особливий період [7]. Указом Президента України від 22 січня 2002 року № 63/2002 було створено Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, завданням якої було визначення національних інтересів України в інформаційній сфері, концептуальних підходів до формування державної інформаційної політики та гарантування інформаційної безпеки держави; удосконалення системи правового та наукового забезпечення інформаційної безпеки України [8]. А Законом України «Про основи національної безпеки України» (ухвалений у липні 2003 р.) було визначено дев'ять сфер національної безпеки: зовнішньополітичну, державну безпеку, економічну, соціальну та гуманітарну, воєнну та

сферу безпеки державного кордону України, внутрішньополітичну, екологічну, науково-технологічну та інформаційну [9]. Було прийнято рішення перетворити Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів у Інститут проблем національної безпеки, підпорядкувавши його Раді національної безпеки і оборони України згідно з Указом Президента України від 3 грудня 2003 року № 1396/2003.

Парламентські слухання (вересень 2005 р.) з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні рекомендували розробку та реалізацію національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні; розвиток інформаційної інфраструктури та повсюдний доступ до телекомунікаційних послуг, створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів та гарантування інформаційної безпеки. Зокрема, йшлося про внесення пропозиції щодо підвищення рівня координації діяльності органів виконавчої влади щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційної безпеки, запобігання цим загрозам та забезпечення ліквідації їх наслідків [10].

Закон України «Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007) містив розділ «Національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні» і передбачав прийняття Інформаційного кодексу України. Інформаційна безпека визначалася як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігалось завдання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовувалася; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [11]. У Законі йшлося також про вдосконалення нормативно-правової бази щодо гарантування інформаційної безпеки, зокрема, захисту інформаційних ресурсів, протидії комп'ютерній злочинності, захисту персональних даних, а також правоохоронної діяльності в інформаційній сфері [11].

Не стала керівництвом для практичної діяльності органів державної влади, ухвалена у 2007 р. «Стратегія національної безпеки України», оскільки державні органи були зосереджені на досягненні короткотермінових політичних і економічних цілей,

нехтуючи при цьому потребами стратегічного розвитку суспільства і держави. У підсумку посилилися загрози національній безпеці, послабилася спроможність України захищати свої національні інтереси [12, с.152].

Указ Президента України № 377/2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України» зафіксував наявність гострих проблем, явищ та чинників, що створювали небезпеку національним інтересам України в інформаційній сфері та негативно впливали на суспільний розвиток держави та реалізацію її євроінтеграційних прагнень.

Проблеми національної інформаційної безпеки були порушені в 2008 р. і президентом Національної телерадіокомпанії України В. Набрусом, який окреслив три ключові аспекти національної інформаційної політики: 1) державно-управлінський як інформаційно-частотний ресурс розглядати як державний феномен одного рівня з надрами, землею, повітрям, водою; 2) інформаційну політику вважати запорукою інформаційного суверенітету – базової складової національної безпеки; 3) інформаційну політику вважати найбільш мобільним державним інструментом у подоланні внутрішніх соціальних викликів та зовнішніх загроз [13]. Враховані ці аспекти не були. Це можна пояснити тим, що Україна ніколи не вживала серйозних заходів щодо захисту свого інформаційного поля, хоча і була прийнята «Доктрина інформаційної безпеки України» (2009) [14], низка інших законодавчих і нормативно-правових актів. Доктрина, яка сприймалася як декларація офіційної державної позиції, висловлювала лише безпечний вимір інформаційної діяльності, однак окремі види інформаційних загроз, зокрема кіберзлочинність, описані в ній фрагментарно [15]. Йшлося також про те, що «основною метою реалізації положень «Доктрини інформаційної безпеки України» було створення в Україні розвиненого національного інформаційного простору і захист її інформаційного суверенітету» [16]. Слушність положень про те, що «інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки, а також, що вона є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки» [16], не викликала жодних сумнівів, однак її декларативність була підтверджена дійсністю. Відсутність визначення інформаційної безпеки,

її розмитість залишала простір для маніпулювання. Так, наприклад, поєднали разом: діяльність ЗМІ і захист від цензури, прозорість влади, кіберзлочинність, державну таємницю і маніпулювання (!) свідомістю громадян. Однак напрями політики не зовсім відповідали загрозам, а вживання поняття інформаційного суверенітету держави, яке розкривається без подальшого використання в законі про інформатизацію, викликало здивування: інформаційний суверенітет держави – «здатність держави контролювати й регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави» [16].

Усі кроки, які робилися у сфері інформаційної безпеки упродовж першого десятиліття XXI століття, і далі були декларативними, фрагментарними і спорадичними. Про це йшлося і у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України і наголошувалося на тому, що необхідно: 1) визначити внутрішню структуру та ієрархію актів інформаційного законодавства України на рівні правової доктрини; 2) внести необхідні зміни і доповнення до законів України, що регулюють інформаційні відносини (щонайменше нової редакції базового Закону України «Про інформацію», що навіть з останніми змінами 2005 року багато в чому були застарілими); 3) інкорпорувати галузеве законодавство, тобто визначити як окремий розділ – «Інформаційне законодавство» [17, с.52–53]. Такі кроки дозволили б упорядкувати законодавчо-правові засади інформаційної політики в Україні у межах чіткої ієрархії законів і єдиної системи правових норм і понять.

Державні органи недооцінювали впливу російських каналів та російських книг, які заповнили Україну. Уже в 2009 році почали масово з'являтися російські книги, які мали антиукраїнську спрямованість та пропагандистський характер: М. Калашнікова «Незалежна Україна. Крах проекту» (сучасна Україна розколюється, наростають суперечності між Заходом і Сходом, і якщо цей процес не зупинити, то Україну може очікувати доля Югославії); Г. Савицького «Поле бою – Україна. Зламаний тризуб» (йдеться про те, що «помаранчеві» нацисти розв'язують в Україні громадянську війну); О. Севера «Російсько-українські війни» (захопивши владу в Україні, «помаранчеві» проводять відверто русофобську, прово-

каційну, ворожу по відношенню до Росії політику) та інші [18]. Книговидавнича активність антиукраїнських книжок у 2009 році пояснювалася «агресивнішою інформаційною кампанією північного сусіда, особливо у західній пресі» (К. Бондаренко); розглядання причини появи цих книг у «індикаторі суспільних настроїв» (О. Покальчук) [19]. Крім того, позитивне ставлення росіян до України зменшилося з 55% у 2008 році до 29% у 2009 році, а негативне ставлення зросло практично вдвічі – з 33% до 62% [20].

З 2010 року офіційна влада взяла курс на фактичне знищення загальної інформаційної безпеки України. Першими кроками у цьому напрямі стали ліквідація Інституту проблем національної безпеки та Національного інституту проблем міжнародної безпеки (02.04.2010).

Спорадично органи влади розглядали документи, які стосувалися інформаційної безпеки. Зокрема, 11 січня 2011 р. постановою Верховної Ради України було взято за основу законопроект України «Про Концепцію державної інформаційної політики України», поданий Кабінетом Міністрів України (реєстр. № 7251) [21] і переданий на доопрацювання. Щодо цієї Концепції варто зазначити (мовою експертів), що це «не концепція», «і точно не про інформаційну політику», «нічого конкретного», «текст концепції є досить суперечливим і передбачає взаємовиключні напрями розвитку інформаційної політики держави», простежувалася «нечіткість визначень» та «недостатній рівень законодавчого регулювання». Тому закономірним був і результат, розглянувши – «Концепцію...» народні депутати України у другому читанні її відхилили (5.07.2011).

Більш слушні і актуальні проблеми містило Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні». Насамперед, акцентувалася увага на посиленні контролю за дотриманням законодавства стосовно заборони розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни, повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, до посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, до розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі, ненависті, до вчинення терористичних актів, дій, що загрожували громадському порядку, а також матеріалів, що пропагували расову, національну

чи релігійну нетерпимість, дискримінацію [22]. Таке рішення РНБОУ не втратило чинності і сьогодні – в умовах нової терористичної загрози у світі.

Потреба зміни і удосконалення законодавства була викликана тим, що у зовнішньому просторі навколо України спостерігалися тенденції, які потенційно були джерелами загроз національній безпеці, а у внутрішньому безпековому середовищі також наявні були системні проблеми, які загрожували національним інтересам. Характерними залишалися різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, наявності біля кордонів «заморожених» конфліктів, з одного боку, а з іншого, критичної зовнішньої залежності національної економіки послаблювали роль України на міжнародній арені. У зв'язку з цим відзначалося, що на тлі зростання викликів і посилення загроз національній безпеці зберігалася невідповідність сектору безпеки і оборони України завданням захисту національних інтересів [12, с.151–152]. Однак констатація та декларування проблем ще не означали їх усунення.

З позиції сьогодення нереальний та суперечливий вигляд мала констатація, зафіксована у Посланні Президента України до Верховної Ради України (2012 р.) «Україна «була, є і залишатиметься державою без «гарячих точок» міжетнічної ворожнечі та екстремізму, толерантною до культур народів, представники яких живуть на нашій землі» [23, с.186]. Причини того, що ця теза не залишилася константою, була і в суперечливій та декларативній політиці держави у сфері інформаційної безпеки та у неврахуванні зовнішніх чинників у національній безпеці.

Тим більше, що «тест на здатність Української держави бути одним із вагомих гравців світової політики» Україна складала у 2013 р. вперше, головуючи в Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Одним із головних питань порядку денного ОБСЄ під час головування України було досягнення прогресу у врегулюванні тривалих конфліктів на просторі ОБСЄ, передусім Придністровського конфлікту, а також зміцнення ефективності Організації у ранньому попередженні конфліктів і реагуванні на нові виклики та загрози безпеці [24, с.242]. Розглядаючи і розв'язуючи конфлікти на світовому рівні, Україна недооцінювала

як зовнішніх чинників безпеки, так і внутрішніх, тим більше, що український інформаційний простір практично повністю перебував під впливом Російської Федерації. Засилля російських шоу, теле-серіалів, фільмів як на українських каналах, так і масова трансляція великої кількості російських каналів на усі регіони України (при цьому відсутність в окремих регіонах україномовних каналів); значна кількість російських ведучих на українських мовниках (у тому числі і новинних передач), а також вплив через церкву ідеології «русского мира» стали одними з чинників окупації Криму, російсько-української війни на Сході України та створення фейкових республік – «ДНР» і «ЛНР».

Під впливом подій осені 2013 р. – зими 2014 р., які переросли у Революцію Гідності, відбувалася зміна державної влади. Уже у перші місяці функціонування нової влади було ухвалено низку важливих документів щодо національної безпеки України: 22 лютого 2014 р. Постанова Верховної Ради України «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основи національної безпеки України», у якій висловлювалася загальна стурбованість активізацією проявів сепаратизму з боку окремих політиків та місцевих органів влади і вимагалось від СБУ посилення заходів реагування. 28 лютого 2014 р. Верховна Рада України затвердила «Звернення до держав-гарантів відповідно до Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї».

Згодом відбулося пряме втручання РФ у Криму і загроза повномасштабної військової агресії РФ на Сході України. З початку війни влада мала подбати про створення окремої інформаційної стратегії щодо Донбасу. Однак зроблено це не було. У подальшому Верховна Рада України регулярно, хоч іноді і з певним запізненням, ухвалювала акти, спрямовані на нормативно-законодавче забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України в умовах прямої агресії в АРК і неприхованої підривної і диверсійної діяльності агентури РФ на Сході (Півдні) України: Постанова Верховної Ради України «Про підтримку Збройних сил України, інших військових формувань України»; Закон України «Про Національну гвардію України»; Закон України «Про затвердження Указу Президента України» (березень); Закон України «Про часткову мобілізацію» (травень). Незважаючи на таку низку законів, держава в реальності

не захищала своїх громадян і свої території, продовжуючи допускати значні структурні і системні помилки. Хоча окремі політики намагалися застерегти: «Проти нас йде не тільки військова агресія, проти нас йде інформаційна війна» і пояснити, що «завдяки цій інформаційній війні головні проблеми на сьогоднішній день нашої держави уже навіть не на східних кордонах. Головні проблеми – це всередині нашої країни, де наші опоненти, наші вороги використовують будь-які можливості для провокацій і дестабілізації ситуації» [25].

У надзвичайно важливому Рішенні РНБОУ «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України» (01.03.2014), затвердженому Верховною Радою України та введеним у дію Указом Президента України, жодним чином не йшлося про інформаційну безпеку держави. При РНБОУ було створено Інформаційно-аналітичний центр. Значну увагу В.о. Президента України приділяв питанням налагодження роботи у інформаційній сфері. Про це свідчать два розпорядження: «Про деякі заходи щодо забезпечення безпеки в інформаційній сфері» та «Про заходи щодо забезпечення інформування громадськості про антитерористичну операцію», а також Указ В.о. Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». Згідно з цим рішенням Кабінету Міністрів України було доручено розробити і внести на розгляд Верховної Ради України окремий законопроект «Про кібернетичну безпеку України» та законопроекти про внесення змін до деяких законів України, зокрема до законів України «Про основи національної безпеки України», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про Службу безпеки України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» щодо приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами з питань інформаційної та кібернетичної безпеки, вдосконалення системи формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України, а також щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав. При цьому у вказаних законопроектах мало бути передбачено, зокрема:

визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу (в тому числі шляхом заборони ретрансляції телевізійних каналів); запровадження для іноземних засобів масової інформації системи інформування та захисту журналістів, які працюють у місцях збройних конфліктів, вчинення терористичних актів, а також під час ліквідації небезпечних злочинних груп тощо.

Заборонивши ретрансляції російських телевізійних каналів, держава мала потурбуватися про свій якісний продукт і про створення суспільного телебачення. 17 квітня 2014 року було прийнято Закон України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» [26] зі змінами, внесеними згідно із Законом № 271-VIII від 19.03.2015. Україна до 2014 року не мала жодного іномовного каналу, який би розповідав про Україну. 24 серпня 2014 року було створено англomовний канал Ukraine Today на базі 1+1. 30-хвилинний англomовний випуск новин про ситуацію в країні та політику держави, який щодня ретранслювали потужні передавачі у штаті Флорида (США), почали транслюватися «Все-світньою службою «Українське телебачення і радіомовлення» (УТР) [27]. Для спростування неправдивої та упередженої російської інформації про Україну за її межами Верховна Рада України схвалила відповідне звернення [28] до міжнародних і європейських інституцій журналістів та Міжнародного олімпійського комітету.

Проект Закону України «Про засади інформаційної безпеки України» від 28 травня 2014 року передбачав врегулювання проблем інформаційної безпеки та кібернетичної безпеки (відсутнє чітке розмежування цих понять, хоча «інформаційна безпека» визначається як «стан захищеності...», а «кібернетична безпека» – як «здатність людини ...»). Проект перевантажений декларативними нормами, з одного боку, а з іншого, містить ненормативний характер окремих положень, зокрема, дев'ять абзаців статті 7 починаються зі слів «удосконалення», «посилення», «поліпшення», «розширення», що є свідченням швидше концепції, аніж закону [29]. Законопроект дістав значну кількість зауважень і був відкликаний авторами та знятий з розгляду.

Затверджуючи Коаліційну угоду в умовах реальної війни, її учасники обмежилися у сфері інформаційної безпеки однією фра-

зою: «захист національного інформаційного простору». Разом з тим, Угода передбачала: повноцінний запуск суспільного телебачення та радіо; проведення роздержавлення друкованих ЗМІ державної та комунальної форм власності; посилення відповідальності за перешкоджання журналістській діяльності, у тому числі фотокореспондентів та операторів; забезпечення прозорості та демонополізації медіавласності; встановлення законодавчої заборони компаніям, зареєстрованим в офшорних зонах, на володіння українськими ЗМІ; створення мережі іномовлення з метою формування позитивного іміджу України [30]. І досі переважна більшість з цих положень залишаються лише красивими меседжами.

Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», прийнятий 16 вересня 2014 р., передбачав надання особливого статусу терміном на 3 роки територіям, які не контролюють сили АТО в Донецькій та Луганській області, а отримують спеціальний статус лише після проведення місцевих виборів за українським законодавством. Цим законом держава також гарантувала частині Луганської та Донецької областей повну свободу в питаннях використання мови. Зокрема, такі гарантії надавалися російській та «іншим мовам». Однак при цьому не було жодної згадки про державну українську мову, як і про інформаційну політику та інформаційну безпеку на цих територіях [31].

4 листопада 2014 року Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та київське відділення міжнародної неприбуткової професійної асоціації ISACA уклали меморандум про співробітництво у сфері кібербезпеки та інформаційних технологій. Меморандум відкривав можливості для обміну досвідом між державним органом, який формує та реалізує державну політику у сфері захисту державних інформаційних ресурсів в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, та професійною асоціацією, одним із завдань якої є розробка стандартів і сертифікацій з інформаційної безпеки, аудиту та управління інформаційними технологіями [32].

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо захисту державних інформаційних ресурсів» від 5 листопада 2014 р. передбачалося до кінця 2016 року створити

захищену інформаційну інфраструктуру держави, а інформаційно-комунікаційні системи органів державної влади повинні бути інтегровані в Національну систему конфіденційного зв'язку [33].

Варто зупинитися на інституціях, які гарантували інформаційну безпеку країни. Це Рада національної безпеки і оборони України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення України, Державне телебачення і радіомовлення України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (зазначимо, що спецпроект «Інформаційна безпека» на сайті цієї Служби містить чотири розділи: наукові статті, монографії, списки літератури, оглядово-реферативні матеріали. Однак жоден з них не містить інформації). Глава держави наголосив на необхідності зміни інформаційної політики розвідки, зазначивши, що «інформаційна складова безпеки виходить на перший план», необхідне об'єктивне «представлення позиції держави в інформаційній війні» [34].

Крім діючих органів, у компетенції яких були питання інформаційної безпеки, 2 грудня 2014 року було створено ще й Міністерство інформаційної політики України (далі – МІП), яке мало стати головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України. Ключовими завданнями МІП, затвердженими у Програмі дій уряду, а також викладеними у Коаліційній угоді були: розробка стратегії інформаційної політики України та концепції інформаційної безпеки держави; координація органів влади в питаннях комунікації та поширення інформації; протидія інформаційній агресії з боку Росії [35].

Аналіз ключових складових основної концепції діяльності Міністерства інформаційної політики України (налагодження зв'язку з громадськістю через надання ефективних інформаційних послуг; перемога в інформаційній війні на окупованих та звільнених українських територіях; популяризація відкритої та прозорої влади від імені громадськості; захист свободи слова та прав журналістів; переформатування владних органів, що регулюють сферу медіа, до європейських стандартів, вимог та рекомендацій [36]) давав підстави для серйозної критики з боку низки громадських організацій та журналістів.

Проти створення Міністерства інформаційної політики виступили українські журналісти, низка українських медіа-організацій, а також міжнародних – «Репортери без кордонів», Комітет захисту журналістів, Рух «Стоп Цензурі!». Зокрема, представники ЗМІ Чернівецької області, ЗМІ Сумської області, журналісти Харківської області, журналісти Кіровограда, 20 запорізьких медіа заявили, що обурені та не сприймають ініціативу влади щодо створення Міністерства інформаційної політики як нового органу пропаганди, націленого на утиск свободи слова. Такі дії вони вважають наступом на свободу слова, спробою встановити контроль над ЗМІ та створити новий інструмент пропаганди, його навіть журналісти називали «міністерством правди», натякаючи на однойменний державний апарат у оруеліському романі «1984». Десять редакцій миколаївських ЗМІ та 17 журналістів підписалися під відкритим зверненням до Президента України, Прем'єр-міністра України та Голови Верховної Ради України з вимогою зупинити процес створення Міністерства інформаційної політики України, вбачаючи в цьому спробу наступу на свободу слова, державного втручання та контролю за ЗМІ [37]. Британський аналітик медіа-галузі, автор книги «Нічого правдивого й усе можливе» П. Померанцев іронізував, що творці міністерства зазнали першого провалу в інформаційному полі відразу ж після його створення, оскільки ніхто не розуміє, що це таке і для чого [38]. Незважаючи на протести, МІП почало діяти, і перші кроки його діяльності, як і заяви міністра про необхідність створення концепції, теж не були реалізовані за майже рік діяльності. У березні 2015 року при Міністерстві інформаційної політики створено експертну раду з розробки концепції інформаційної безпеки та з питань розвитку інформаційного простору України.

Презентація «Розвиток інформаційного простору України» Міністерства інформаційної політики теж не витримувала жодної критики. Структурні елементи презентації були поза межами ідеї розвитку інформаційного простору України, адже включали лише блоки: основна концепція діяльності Міністерства; структура Міністерства; зв'язки з громадськістю; інформаційна війна, відкрита влада; свобода ЗМІ; плани проєктів. Абсолютно непрофесійними видавалися і плани проєктів (зв'язки з громадськістю: оцінка поточних можливостей урядових інформаційних служб та

розробки необхідних програм розвитку; контрпропаганда: відповідна урядова стратегія та покращення технічних можливостей, методів подачі та впливу на події в зоні проведення АТО та на тимчасово окупованих територіях; відкрита влада: відкритий проект з питань розробки та використання низки інструментів для порівняльної оцінки прозорості, відкритості та звітності органів центральної влади України та чиновників вищого рангу; свобода засобів масової інформації: оцінка впливу російських ЗМІ в Україні та реформування урядової політики щодо нормативної бази, що регулює діяльність ЗМІ [39].

Конкретикою, нарешті, у січні 2015 р. було наповнене рішення РНБОУ щодо інформаційної безпеки. СБУ доручалося активізувати інформаційно-роз'яснювальну роботу для нейтралізації небезпечного впливу Російської Федерації на суспільно-політичну ситуацію в Україні та її окремих регіонах. Не зовсім зрозумілим було завдання організувати разом із місцевими органами виконавчої влади (у двотижневий термін!) своєчасне і всебічне інформування населення Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Херсонської областей та міста Києва про порядок дій в умовах загрози здійснення терористичного акту, зокрема шляхом, створення відповідних веб-сайтів, сторінок у соціальних мережах [40].

Державний комітет телебачення і радіомовлення України в 2015 році визначив одним із пріоритетних завдань діяльності захист від зовнішнього інформаційного впливу, зокрема, з боку Російської Федерації, який загрожує інформаційній безпеці держави, суспільства та особи, та створення мережі іномовлення з метою формування позитивного іміджу України [41].

Верховна Рада України 27 січня 2015 р. на позачерговому засіданні схвалила заяву про визнання Російської Федерації країною-агресором і закликала світове співтовариство підтримати це рішення. 3 лютого 2015 р. народні депутати ухвалили закон про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України. Законом, зокрема, встановлювалися загальні критерії для визначення аудіовізуальної продукції, що шкодить національній безпеці України, а саме – прославляє збройні формування держави-окупанта; забороняється публічне

використання такої продукції та визначаються санкції до суб'єктів господарювання, які ігноруватимуть таку заборону [42].

Водночас чинний Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 06.04.2000 №1647-III не дозволяв ефективно врегулювати питання воєнного стану на території Луганської та Донецької області, оскільки не передбачав ситуацію руйнування засад української державності в цих областях, заміщення державних засад у більшості районів цих областей квазідержавними формуваннями «ДНР» та «ЛНР», наявність соціально-економічного підґрунтя для недовіри до органів центральної влади України та української державності [43]. Отже, новий закон (або нова редакція старого закону) мав передбачати відновлення засад української державності та центрального управління на території Луганської та Донецької області (наприклад, шляхом створення військових комендатур, що мають діяти замість підконтрольних «ДНР» та «ЛНР» місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування), «перезавантаження» керівного та рядового складу правоохоронних органів та прокуратур на території Луганської та Донецької області [44].

Спорадично питаннями інформаційної політики намагалися займатися і народні депутати України спільно з органами місцевого самоврядування, представники наукових кіл, громадські діячі та представники засобів масової інформації, беручи участь у Громадському форумі «Україна в умовах неоголошеної війни». Акцент у доповідях та виступах учасники Форуму зробили на ключові теми: «Інформаційна політика та безпека в умовах війни», «Культура як засіб захисту України від російської агресії» та «Національна ідентифікація українців в умовах війни» [45].

Верховна Рада України ухвалила в першому читанні Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» (законопроект №1317). У ньому, зокрема, пропонувалося заборонити «будь-яке поширення (показ) в Україні будь-яких фільмів (аудіовізуальних творів), в яких містилася б популяризація, агітація, пропаганда тощо будь-яких дій правоохоронних органів, збройних сил, інших збройних або силових формувань держави-окупанта» [46]. Ухвалено закон, який забороняє показ в Україні фільмів російського виробництва, що пропагують

спецслужби, правоохоронні органи, збройні сили Російської Федерації; відправлено на експертизу до Ради Європи законопроект «Про реформу державних і комунальних ЗМІ» (законопроект №1123 зареєстровано 1 грудня).

6 травня 2015 року відбулося засідання Ради національної безпеки і оборони України, на якому було схвалено «Стратегію національної безпеки України» – основний документ оборонного планування. Стратегія розрахована на реалізацію до 2020 року пріоритетів політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Головне в Стратегії – створення нової системи збереження національної безпеки і оборони, спроможної гарантувати державний суверенітет і територіальну цілісність України від усього комплексу можливих загроз, насамперед, від збройної агресії [47]. У Пояснювальній записці зазначалося, що «Прийняття законопроекту сприятиме підвищенню рівня захисту національної безпеки України, зменшення сепаратистських настроїв у суспільстві і зміцненню авторитету держави».

Не зовсім вдалими за змістом та несвоєчасним за появою в умовах зовнішньої агресії був ухвалений Верховною Радою України Закон «Про суспільне телебачення та радіомовлення України» [48]. Насамперед тому, що такий закон розрахований на тривалий період його запровадження. Створення суспільного мовлення є ключовою реформою в інформаційній сфері та гарантією проведення кардинальних реформ у країні [49].

Декларуючи гасла щодо того, що «Україна всіма можливими способами протистоятиме російській пропаганді, адже інформаційна війна залишається однією з ключових складових гібридної війни, яку веде РФ проти України» [50], «проти України ведеться агресивна інформаційна війна, для перемоги в якій треба діяти ефективно» [51], політики і державні діячі жодним чином не пояснювали, про які способи йдеться чи що означає «діяти ефективно».

У Верховній Раді України зареєстровано було законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за кібертероризм». Прийняття законопроекту дасть змогу законодавчо визначити поняття кібертероризму й

дозволить правоохоронним органам притягнути до відповідальності злочинців, які використовуватимуть кібертероризм з метою порушення суспільної безпеки [52].

Новим керівництвом держави запропоновано проект нової доктрини інформаційної політики [53], яка повинна би врахувати всі підходи щодо захисту інформаційного простору України в конкретних умовах цього історичного періоду.

Міністерство інформаційної політики підготувало законопроект «Концепція інформаційної політики». На думку експертів ОБСЄ, законопроект мав низку суперечливих моментів, зокрема, «декілька термінів можуть тлумачитися неоднозначно, що неприпустимо для нормативно-правового документа», «характер документа не є чітко визначеним», «наявність визначень, які не є нейтральними (наприклад, інформаційний суверенітет та інформаційна агресія)» [54]. Головною метою Концепції визначено запобігання пропаганді, націленій на країну ззовні. Низка положень Концепції можуть обмежувати свободу слова, інші ж сформульовані недостатньо чітко. Ухвалювати Концепцію у її нинішній формі західні експерти не рекомендували.

Парадоксально, однак за 24 роки незалежності не була змінена і воєнна доктрина України, яка дісталася від Радянського Союзу і яка була побудована на очікуванні нападу з Заходу. Російська агентура проникла в українську армію і українські спецслужби, вона виявляла та знищувала осередки боєздатності в Збройних силах України. У новій «Воєнній доктрині України» проаналізовано сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, визначено принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до загрози воєнного конфлікту, застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів. Доктрина враховувала збільшення ролі інформаційно-психологічних операцій.

Нова воєнна доктрина України визнала воєнним противником України Російську Федерацію та поставила завдання з передислокації військових частин і з'єднань і створення належної військової інфраструктури у східних та південних областях [55]. Новизна «Воєнної доктрини України» полягала у відмові від політики позаблоковості та відновленні стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, у зміщенні акцентів у веденні воєнних конфліктів

на комплексне використання воєнних і невоєнних інструментів: економічних, політичних, інформаційно-психологічних тощо [55]. Тема євроатлантичної інтеграції та необхідності приведення всієї оборонно-воєнної системи у відповідність з міжнародними стандартами проходить через увесь документ. Завданням до 2020 року було забезпечити повну сумісність Збройних Сил України з відповідними силами країн-членів НАТО. Серед головних тенденцій, що впливали на воєнно-політичну обстановку в регіоні довкола України, останнім із 10 пунктів названа «інформаційна війна Російської Федерації проти України» [55]. Коментарі тут зайві.

Про масштаби російської інформаційної війни проти України неодноразово йшлося у виступах авторитетних європейський політиків, журналістів, політологів: «це найдивовижніший інформаційний бліцкриг, який ми будь-коли бачили в історії інформаційних війн» (Ф. Брідлав, головнокомандувач Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі); «ідея «підтримки більшістю» сепаратистських настроїв є цинічним творінням жорстокої дезінформаційної кампанії з боку Москви» (М. Джентайл, науковець, Гельсінкі). Не менш красномовно про ситуацію всередині України свідчили українські вчені і журналісти: «вітчизняний інформаційний простір окупований цілком» (І. Лосєв): «ми програємо інформаційну війну всередині країни і навіть поза нею» (В. Розенбліт).

Підтвердженням цього було те, що російські телеканали продовжували трансляцію в Чернігівській, Харківській, Херсонській, Сумській, Чернігівській, Миколаївській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях. В Одеській області діяло «Радіо Росія», «Російське міжнародне радіо», «Інтер ПМР», телеканали «ТК ПМР», «Росія» і «ОРТ1». (26.01.2015). Водночас у жителів окупованих територій не було доступу до українських каналів [56]. У Донецьку один із провідних операторів кабельного телебачення «Matrix» ще у червні 2014 року відключив мовлення п'яти українських телеканалів: «1+1», «5-й канал», UBR, «News 24» та регіональний телеканал «Донбас» [57].

Моніторинги, проведені у січні та березні 2015 року, засвідчили, що чи не найбільша проблема в медіапросторі України – це інформаційна ізоляція окупованих територій. У Донецькій області працювали у 2015 р.: 10 новинних і більше 30 загалом російських ТБ-каналів; 3 сепаратистські ТБ – канали: «Оплот», «Новоросси́я»,

«Донецкая республика»; сайти: «Новороссия», «Новости Донецкой республики», «Оплот». Політику російських окупантів ідеологічно забезпечують газети: російські «Комсомольская правда», «Московский комсомолец», сепаратистські «Новороссия» і «Мирный Донбасс». Діє навіть Міністерство інформаційної політики. Якщо раніше «Комсомольская правда» і «Московский комсомолец» були продуктом київської редакції, то з січня 2015 року споживачі інформації в м. Донецьку вже отримували продукт московських офісів газети [58].

У Луганській області функціонували: 2 телевізійні канали: «Луганськ – 24»; так званий ГТРК ЛНР – канал, який працював на захоплених ще у березні 2014 року потужностях телеканалу ІРТА; сайт «Луганський інформаційний портал» – рупор сепаратистів; сайт «Исток» Молодежное Информационное Агентство; 3 друковані видання: «Жизнь Луганска»; газета «XXI век»; газета «Экспресс-клуб» [58].

Дієвість цих медіа-ресурсів, з одного боку, і відсутність ефективної інформаційної політики української влади, з іншого, призвела до того, що майже 100% жителів української частини Донецької області оцінювали своє ставлення до центральної влади як негативне, не розуміли процесів, які відбувалися в Україні, спостерігаючи лише жахи війни і не бачачи політичних кроків держави щодо покращення їхнього життя, вирішення нагальних проблем [59]. Довіра до влади, а також до національних ЗМІ вкрай низька*.

Світові медіа також значну частину інформації про війну на Донбасі отримували із російських джерел, а фахівцями-експертами, які коментували події у західних медіа, зазвичай були або мало компетентними у питаннях України, або ж, навпаки, цілеспрямовано спотворювали інформацію. За час агресії Росії проти України СБУ заборонила в'їзд в Україну 83 російським журналістам, які представляли російські ЗМІ: «Звезда», ВДТРК, «LifeNews»

---

* Про це свідчать результати фокус-групових опитувань пересічних мешканців Краматорська, Красноармійська та Маріуполя, які провів Донецький прес-клуб навесні 2015 р. у рамках роботи Коаліції патріотичних сил Донбасу Якою має бути інформаційна політика держави на вільній території Донеччини? <http://pclub.dn.ua/event/yakoyu-maye-buti-informacijna-politika-derzhavi-na-vilnij-teritorii%D1%97-donechchini->

та багато інших (10 – примусово повернуто, 73 не допущено на нашу територію) [60]. СБУ виявляла і далі виявляла та припиняла розповсюдження на території України друкованих видань терористичної спрямованості, таких як «Новоросія», «Хочу в ССРСР» та інші. Це спостерігається на Дніпропетровщині, Сумщині, Чернігівщині, Харківщині та інших регіонах України [60].

Натомість, в умовах російсько-української війни вищі органи української влади та силові відомства масово використовували російські поштові сервери. У реальності це означало, що Федеральна служба безпеки Росії без проблем могла отримувати вхідну та вихідну документацію українських органів влади, яку передавали електронною поштою. Зовсім не випадково російські хакери атакували сайт Центральної виборчої комісії під час президентських виборів у травні 2014 року. За даними СБУ, зловмисники закинули на сервери ЦВК вірус, який мав спотворити результати і показати кандидата Д. Яроша лідером перегонів з результатом у 37% голосів. Тому, «якщо Україна не почне вкладати ресурси в інформаційну війну за власних громадян і всіх тих, хто є нашими близькими та далекими сусідами, в нас не буде іншої перспективи, ніж очікувати другої російсько-української війни» [61].

***

Упродовж усіх років незалежності у формуванні законодавчої бази України у сфері інформаційної політики простежувалися певні тенденції: відсутність закріплення у офіційних документах фундаментальних, базових дефініцій («інформаційна безпека», «інформаційна політика», «інформаційна війна»); системне ігнорування проблематики інформаційної безпеки; відсутність проблеми забезпечення національних інтересів і національної безпеки в інформаційній сфері; несформованість системи гарантування національної безпеки і невизначеність політики національної, а отже, і інформаційної безпеки; потреба у зміні парадигми концепції щодо видів безпек; декларативність значного масиву норм без указівок на шляхи їх реалізації; розпорошеність нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки України у численних нормативно-правових актах різної юридичної сили; неузгодженість нормативно-правових актів як між собою, так і з чинною

Конституцією; нерівномірність забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів; поглиблення «інформаційної нерівності» між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення.

Загрози національній безпеці України в інформаційній сфері проявлялися через агресивну і надмірну комерціалізацію частотного ресурсу та медійного ринку; непрозорість політики власників провідних телерадіоканалів та газетно-журнальних холдингів з великою часткою іноземного капіталу; примітивізацію змістовного складника інформаційного продукту, який часто мав антиукраїнську спрямованість; засилля телемедійного простору України російськими кінофільмами, серіалами, ток-шоу; невідповідність національного інформаційного законодавства тим викликам, з якими зіткнулася Україна в процесі протистояння зовнішній агресії.

Причинами прорахунків у інформаційній політиці держави у східних регіонах була відсутність адаптованого національного інформаційного продукту для потреб регіональних споживачів (подавалася інформація, яка важко сприймалася через призму ціннісних і світоглядних характеристик місцевого населення). Локальний інформаційний продукт певною мірою подавав у викривленому вигляді загальнонаціональні смисли, наповнюючи їх власним колоритом й інтерпретацією. Значний вплив мав інформаційний продукт третьої сторони, що на регіональному рівні задавав смисловий порядок денний (дискредитація держави, легітимних політичних інститутів, політиків та т.п.), просував власні інтереси через формування відповідної громадської думки (створення міфів, штучні проблеми і т.п.), а потім через дії в реальному просторі (штучно ініційовані протести, збройні конфлікти, штучна гуманітарна катастрофа, підриг стабільності в державі і т.п.).

Державні органи занадто повільно включалися у процеси, пов'язані з інформаційною війною і практично не були підготовлені до інформаційних війн, не вистачало знань, розуміння, технологій та ефективних професіоналів. З початку війни та упродовж періоду її здійснення влада так і не створила окрему інформаційну стратегію щодо Донбасу. Вимкнувши російські канали на звільненій і вільній від окупантів території, держава не запропонували нічого натомість.

Для ефективної інформаційної політики держави потрібен був єдиний координаційний центр, якого так і не було створено за час російсько-української війни; удосконалення інформаційного законодавства; ефективні механізми впливу держави й суспільства на інформаційну сферу.

1. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти / П. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvivacademy.com/visnik13/fail/Shevchuk.pdf>

2. Виступ Президента України на загальних дебатах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. 29.09.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-zagalnih-debatah-70-yi-sesiyi-36057>

3. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України: Схвалено постановою Верховної Ради України від 16.01.1997 // Урядовий кур'єр. – 1997. – 06 лютого.

4. Указ Президента України № 663/97 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року. Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/4.html>

5. Проект Закону «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4192

6. Проект Закону «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5871

7. Указ Президента України № 1193/2001 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/22.html>

8. Указ Президента України № 63/2002 «Про Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/24.html>

9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-208817.html>

10. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3175-15>

11. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

12. Стратегія національної безпеки України. УКРАЇНА У СВІТІ, ЩО ЗМІНЮЄТЬСЯ. Проект // Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – С.152.

13. Віктор Набруско: «Чи стане Україна господарем у власному інформаційному просторі?» 12.09. 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/viktor_nabrusko_chi_stane_ukrayina_gospodarem_u_vlasnomu_informatsynomu_prostor.html

14. Указ Президента України № 514/2009 від 08.07.2009 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України» (втратив чинність) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 52. – 20 липня.

15. Сюмар В. Доктрина інформбезпеки: набір гарних фраз як керівництво до дій / В. Сюмар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/05/28/3978903>

16. Доктрина інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>

17. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.

18. У Росії продають книги про війну з Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2009/03/2/3772247/>

19. Титиш Г. Російське читиво. Запастись валер'янкою / Г. Титиш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/society/2009/03/11/15344/view_print/

20. Росіяни не люблять українців незважаючи на нашу любов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2009/02/27/3768111/>

21. Про прийняття за основу проекту Закону України «Про Концепцію державної інформаційної політики»: Постанова Верховної Ради України від 11.01.2011 № 2897-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

22. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року «Про заходи щодо посилення боротьби з

тероризмом в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-12>

23. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012.

24. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013.

25. Україна здатна блокувати провокації на своїх кордонах – Сергій Пашинський. 27.03.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/ukrayina-zdatna-blokuvati-provokaciyi-na-svoyih-kordonah-ser-32676>

26. Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 27, ст.904) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>

27. Важливою передумовою для перемоги в інформаційній війні з Росією є розвиток українського іномовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-iac/1718082_v_uryadi_znayut_yak_peremogti_v_informatsiyui_viyni_z_rf_1981654.html

28. Про Звернення Верховної Ради України до Міжнародної федерації журналістів, Європейської федерації журналістів, Асоціації європейських журналістів, Міжнародної організації «Репортери без кордонів», Міжнародного олімпійського комітету щодо інформаційно-психологічної агресії, що здійснюється засобами масової інформації Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України № 1332-VII від 17.06.2014 р. // Голос України. – 2014. – № 119. – 24 червня.

29. Проект Закону про засади інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51123

30. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>

31. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>

32. Держспецзв'язку та київське відділення міжнародної асоціації ISACA уклали меморандум про співробітництво у сфері кібербезпеки та інформаційних технологій 25.11.2014. Державна служба спеціального

зв'язку та захисту інформації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsszzi.gov.ua/dstszi/control/uk/publish/article?art_id=116870&cat_id=112509).

33. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо захисту державних інформаційних ресурсів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1135-2014-%D1%80>

34. Президент призначив Ігоря Смешка головою Комітету з питань розвідки. 09.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-priznachiv-igorya-smeshka-golovoyu-komitetu-z-pita-33822>

35. Міністерство інформаційної політики України (МІП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/content/proministerstvo.html>

36. Розвиток інформаційного простору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mip.gov.ua/files/Presentation/preza_2_ua01.pdf

37. Закарпатські журналісти проти створення Міністерства інформаційної політики. 11.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.mukachevo.net/\(A\(ev1tRXz0zAEkAAAAM2RiMjk4Z](http://www.mukachevo.net/(A(ev1tRXz0zAEkAAAAM2RiMjk4Z)

38. Молодій В. Як перемогти Україну в інформаційній війні. Україна може ефективно протистояти російській пропаганді, діючи асиметрично. 03.03.2015 / В. Молодій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?yak_boroniti_krayinu_v_informatsiyui_v_iyni&objectId=1342863

39. Розвиток інформаційного простору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mip.gov.ua/files/Presentation/preza_2_ua01.pdf

40. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року «Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-15>

41. Колегія Держкомтелерадіо визначила захист національного інформаційного простору пріоритетним завданням діяльності відомства. 27.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=118040&cat_id=117

42. Кондрацька В. Інформаційна війна: Україні ще далеко до перемог. 20.02.2015 / В. Кондрацька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1046536-informatsiyna-viyna-ukrajini-sche-daleko-do-peremog.html>

43. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>

44. Додаток до «Звернення громадських ініціатив України до Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Президента України» Юридичне обґрунтування вимоги щодо прийняття Закону «Про введення правового режиму воєнного стану на території Донецької та Луганської областей» // Аналіз діалогових ініціатив в Україні. Національний діалог. – К., 2015. – С.60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/mapping_ukr_.pdf

45. Міністр наголосив, що до кінця 2015 року така концепція має бути затверджена у вигляді закону або доктрини. 22.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1047096-u-mininformpolitiki-obitsyayut-vje-navesni-predstaviti-kontseptsiyu-informatsiynoji-bezpeki-ukrajini.html>

46. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 05.02.2015. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/159-19>

47. Прес-реліз за підсумками засідання РНБО 6 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2121.html>

48. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України. 19.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/271-19>

49. Суспільне мовлення – ключова реформа в інформаційній сфері, - В'ячеслав Кириленко. 12.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247813361

50. Україна усіма можливими способами протистоятиме російській пропаганді – Ірина Геращенко. 21.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/ukrayina-usima-mozhlyvivimi-sposobami-protistoyatime-rosijskij-34549>

51. Уповноважений Президента Геращенко: Схід України потребує більш продуманої активної інформаційної політики держави. 31.10.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/upovnovazhenij-prezidenta-gerashenko-shid-ukrayini-potrebuye-33990>

52. Нардепи БПП ініціюють законопроект про притягнення до відповідальності за кібертероризм. 29.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/pravo/2015-07-29/109648>

53. Про Доктрину інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua/>

54. Правовий аналіз проекту концепції інформаційної безпеки України. Підготовлено професором Талліннської школи права Талліннського технічного університету, незалежним експертом в області права та комунікацій д-ром Катрін Найман-Меткалф за дорученням Бюро Представника ОБСЕ з питань свободи ЗМІ. Липень 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/fom/175046?download=true>

55. Воєнна доктрина України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

56. У Донецьку відключили всі українські канали. 15.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/07/15/7031995/>

57. У Донецьку відключили 5 українських телеканалів. 06.06.2014 <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/6/7028176/>

58. Єременко С. Російська пропаганда як виклик державній інформаційній політиці / С. Єременко // Інформаційна політика як питання національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umedia.kiev.ua/meda-demokratya/meda-montoring/678-nformacynapolitika-yak-pitannya-naconalnoyi-bezpeki.html#.Vk7xG9LhDIU>

59. Якою має бути інформаційна політика держави на вільній території Донеччини? <http://pclub.dn.ua/event/yakoju-maye-buti-informatsijna-politika-derzhavi-na-vilnij-teritori%D1%97-donechhini-2>

60. Інформаційна війна РФ: канали, сайти, журналісти. 28.11.2014. Волинські Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com/news/society/vnesok-sbu-u-spravu-z-protydiyi-informatsiyniy-ahresiyi-uf/>.

61. Станіслав Федорчук. Інформаційна війна: слова голосніші за гармати // Телеканал новини «24» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/news/showNews.do?informatiyna_viyna_slova_golosnishi_za_garmati&objectId=484274. – 2014. – 12.09.